

Suriye’de Yeni Anayasa Üzerine Notlar

Prof. Dr.
Adem Esen

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı

T e m m u z ' 2 6

İslam Ülkeleri Akademisyenler ve Yazarlar Birlięi (AYBİR), İstanbul Nuruosmaniye Külliyesindeki merkezinde önemli bir toplantıya ev sahipliği yaptı. “Suriye’de Yeni Anayasa Toplumsal Barış” başlığını taşıyan toplantının açılış konuşmasını TBMM eski başkanı Prof. Dr. Mustafa Şentop yaptı ve arkasından alanında uzman isimlerin katıldığı bir panel düzenlendi.

Suriye, diğer bölge ülkeleri gibi I. Dünya Savaşından sonra Osmanlı Devleti’nden ayrıldı. Bir süre krallık hakimiyetinde, sonra Lübnan ile birlikte Fransa mandasında kaldı. 1946 yılında bağımsızlığını aldı, 1971’le birlikte Hafız Esed’le birlikte azınlık Nusayri yönetiminde uzun süre kaldı ve sosyalist devlet olarak Suriye halkının çoğunluğu azınlık bir grubun hakimiyetinde kaldı. Türkmenler, Kürtler gibi grupların kimlikleri bile verilmedi. İsrail ile yapılan savaşlarda Suriyenin tüm ordusu başta hava kuvvetleri olmak üzere dağılıp pek çok kayıp olduğunda slogan şu olmuştur: “Her ne kadar ordumuz tahrip edildiyse de rejim ayakta kalmıştır”.

2011 yılından sonra on yılı aşan iç çatışmalar sonucunda yüzbinlerce insan öldü, ülke nüfusunun yarıdan fazlası başta Türkiye olmak üzere yakın ülkelere göç etti. Bu göç hala sürmektedir. Mesela Türkiye’de resmi olarak halen üç milyona yakın geçici sığınmacı Suriyeli bulunmaktadır. Pek çok Suriyeli de ülkesine dönmüştür.

Suriye'nin siyasi ve idari yapısı büyük oranda Türkiye ile yakınlık gösterir. Ülkemizin güney illeri Suriye ile her zaman yakın ilişkilerini sürdürmüştür. Özellikle sınır şehirleri birbirleriyle sosyal, iktisadi irtibatlarını devam ettirmiştir. Bu sebeple son düzensiz göç nispeten kolay yönetilmiştir. 2002 yılında Selçuklu Belediyesinde görev yaparken Hama ile kardeş şehir protokolünü yapmıştık; bizi Halep ile Gaziantep takip etmişti. Ama bizden çok önce ticaret ve sanayide işadamlarımız irtibatı geliştirmişler. Mesela yıllar önce Konya sanayiinden un imalatçıları Hama'ya un fabrikası için makine satmışlardı. Bunun gibi örnekleri artırmak mümkündür... Bölge ile ilgilenenlerin bile büyük kısmı Suriye'deki olayları Arapça kaynaklar yerine İngilizce ve Fransızca, birazı da Rusça kaynaklardan takip ettiler! Belki de bundan dolayıdır ki Colan tepelerinde Türkmenlerin olduğunu birçok kişi ilk defa iç savaş zamanında duydu...

II. Meşrutiyet döneminde İstanbul Darülfünun'u bir şubesini Şam'a açmıştı. Dolayısıyla Şam üniversitesi ve İstanbul Üniversitesinin arasında önemli ve tarihi bağlar bulunmaktadır. Suriye'nin halihazır idari sisteminde de Osmanlı etkisi büyüktür. (Mesela mahalli idareler sistemi hakkında bakınız: Adem Esen ve Maan Şibli, Ortadoğu ve Batı Asya'da Yerel Yönetim Sistemleri, UCLG-MEWA Yayını, İstanbul, 2020).

Yukarıda belirtilen programda TBMM eski başkanı Prof. Dr. Mustafa Şentop genel olarak Anayasa ve Anayasacılık kavramlarının üzerinde durarak hem Türkiye'nin son dönemde başkanlık sistemine geçiş süreci hem de Suriye ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Şentop, 2011 yılındaki Anayasa Uzlaşma komisyonundaki siyasi müzakereleri de dile getirerek konunun sadece hukuki metinler olmayıp, diğer siyasi, iktisadi, sosyal konulara dikkat çekmiştir.

Anayasalara özellikle hukukçu olmayanların aşırı vurgu yaptıklarını ve toplumsal sözleşme gibi mitolojik dayanaklarla konunun açıklandığını belirten Şentop, anayasası yazılı değil, geleneklere dayanmasına rağmen İngiliz anayasacılığın örnek gösterildiğini ifade etmiştir. Kara Avrupası'nda başta Fransa'nın yazılı anayasası ilklerden olduğunu, ancak günümüze kadar birçok anayasa yaptığını ve bu ülkenin beşinci cumhuriyeti tecrübe ettiğini belirtti. Anayasalar zamana göre değişmektedir. Siyasi rejimler kendileri için nihai meşruiyet kaynağı olarak anayasaya dayanmaktadır. Nitekim Suriye'de halk üzerinde yoğun baskı yapan Baas rejimi de kendince anayasaya dayanıyordu.

Suriye, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca önemli vilayetlerinden birisi olmuş ancak 20. yüzyılda bağımsız bir devlet olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı sisteminde uzun süre yer almış yeni Suriye Devleti birçok idari mekanizmayı devam ettirmiştir.

Bu yıl Osmanlı'da ilk anayasanın ilanının 150. yılı.

Açılış konuşmasında Osmanlıda anayasacılık düşüncesinin gelişimine değinen Şentop, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi Osmanlı düşünürlerinin düzen kurucu bir metin olarak Kur'an-ı Kerim'in yeterli olduğunu söyleyerek bir anayasa hazırlanmasına karşı çıktıklarını belirtti. Tabii onların bakış açısı temel değerler ve kuralların konulması bakımındandır. Zira şeriat yani "nas" değişmez temel kurallardır. Ancak idare ile ilgili düzenlemeler zamanla değişmektedir. Zira İslam hukukçusu Ahmet Cevdet Paşa düsturların hazırlanmasına öncülük etmiştir. Bu arada Arap ülkelerinde anayasa terimini "düstur" ile ifade edilmesi Osmanlı mirasının sürekliliğini göstermektedir. Osmanlı ise anayasa yerine Kanun-i Esasi ifadesini kullanılmıştır. 1920'de ise bunun yerini Teşkilat-ı Esasi almıştır. Cumhuriyet Döneminin Diyanet İşleri Başkanlarından Ahmet Hamdi Akseki, Osmanlı döneminde yazdığı ve Bahriye Mektebi'nde okuttuğu Ahlak Dersleri'nde 1878 Osmanlı Kanun-i Esasi'de padişahın (devlet başkanının) sorumsuzluğu konusunu eleştirir, İngiliz kralı/kraliçesi ve Papa'nın tüm işlemlerinden sorumsuz olduğu örneğinin iktibas edildiği, oysa İslam hukukunda sorumluluk olduğu eleştirisini getirmiştir. Sayın Şentop'un konuyu İslam hukuku ile ilişkilendirmesinde tercihi, İslam hukukuyla barışık bir metin hazırlanmasının daha isabetli olmasıdır.

Geçmiş siyasi tarihi, son on yıldan fazla süren iç savaş ve baskı rejimi ile dış etkiler/müdahaleler sebebiyle Suriye'de yeni anayasa çalışması çok önemli ancak o kadar da zor bir iştir. Suriye'de geçmişte birçok anayasa olmuştur. Ama bunlar iktidarları düzenleyen, yetkilerine sınır koyan metinler olmayıp aksine meşrulaştıran metinler olmuştur.

Suriye için başkanlık veya parlamenter sistemlerden hangisi tercih edileceğini ülkenin içinde bulunduğu şartlara göre belirlenecektir. Güçlü bir yürütmenin olması için başkanlık sistemi tercih edilir, ancak bu sistem özellikle Arap coğrafyasında şahıs ve aile iktidarı olarak görülmektedir. Bu sebeple yürütmenin gücünün dengelenmesi gerekmektedir.

Toplumsal çeşitliliğin anayasada temsiline kota sisteminin yani Lübnan'daki gibi farklı mezheplere belirli makamların verilmesinin mahzurları ve uzun süreli oluşturduğu sıkıntılara da değinilmiştir. Bu yönüyle yapılacak yeni anayasada eşit vatandaşlık ilkesi daha olumlu görülmektedir.

Prof. Dr. Mustafa Şentop'un dikkat çektiği bir başka husus, mevcut iktidarın geçmişle hesaplaşması konusudur: Eğer yeni düzen tamamen geçmişle hesaplaşma üzerine kurulursa anayasa da intikam aracı haline gelir. Hiç hesaplaşma olmazsa da devlete güven sarsılır. Bu çerçevede dağınık silahlı gruplar ile eskiden çok güçlü olan istihbarat ve polis gücünün kontrol altına alınması büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan tüm kesimlerin üzerinde uzlaştığı bir anayasa metni önem arz etmektedir.

Açılış konuşmasından sonra Prof. Dr. Atilla Yayla'nın moderatörlüğünde düzenlenen panelin önemli bir konuğu bulunmaktaydı: Suriye Anayasa Hazırlama Komisyonu Başkanı Dr. Abdülhamid Alawak. Geçmişte hakimlik de yapan Alawak, Mardin Artuklu Üniversitesinde uluslararası hukuk hocaları olarak çalışmaktadır. Yakın zamanda da önce milletvekili, ardından da Suriye Halk Meclisi Başkanı olarak seçilmiştir. Alawak, konuşmasında Suriye'de anayasaların tarihçesini ele alarak 13 anayasa çalışmasının 7'sinin daimi, 6'sının geçici olduğunu söylemiştir.

1920 yılında yapılan ilk çalışma Fransız işgaline karşı yapılmış ancak birkaç haftalık ömrü olabilmiştir. Fransız manda yönetiminin sona ermesi ve 1946'da bağımsızlık kazanılmasından sonra hazırlanan 1950 Anayasası Suriye için iyi bir örnekti; çünkü muhafazakârlar ve liberallerin, ilk seçilmiş meclis ile hazırladığı bir metindi. Mustafa es-Sıbâî başını çektiği muhafazakârlar anayasayı İslam fıkına dayandırmıştı. Demokratik-muhafazakâr bir yönetim şekli korundu ve bu durum, 1963 yılındaki askerî darbesine kadar ülke genelinde büyük bir memnuniyet oluşturdu. Darbe sonrası Baas rejimi ile beraber anayasalar sadece diktatör rejimin askerî vesayetini korumaya yönelik, özgürlükten yoksun metinlerdi.

8 Aralık 2024 devriminden sonra yeni yönetimle beraber anayasa çalışmalarına başladığında yıkılmış bir devlet ve çökmüş kurumlar gibi pek çok ciddi sıkıntıyla karşılaşmıştır. Dr. Alawak'a göre, anayasa yazım sürecinde iki ana kesim vardı: İslami kesim ve liberal kesim. Bu gruplar da kendi içlerinde farklı dinamiklere sahiptir; kimisi doğrudan şeriat talep ederken, kimisi bunun suistimal edilebileceği endişesini taşımaktadır. Bu görüşlerin tamamı komisyonlarda ifade edilmiş ve tartışılmış; ancak Suriye toplum yapısının çok çeşitli olması nedeniyle 'şeriat devleti' modelinin mümkün olmadığı kanaatine varılmıştır. Zaten Suriye'nin Osmanlı sonrası kısa tarihinde de İslam hukukuna ana kaynak olarak atıf yapılmış, devlet başkanının özellikleri belirtilmiştir. Suriye dini veya la-dini bir devlet olmak yerine orta bir noktada durmuştur. Zira dindar bir toplumda din görmemezlikten gelinemez. Mesela, İslam hukuku, medeni hukukta dikkate alınmaktadır. Hatta bir önceki baskı rejiminde devletin dini İslam olma ibaresi kaldırılmaya çalışılmıştır, ama geniş tepkiler üzerine başarılı olunamamıştır.

Dr. Abdulhamid Alawak, anayasa hazırlanırken temel motivasyonun, yeniden sağlam bir devlet inşa etmek olduğunu vurgulamış, bu nedenle 'doğrudan demokrasi'nin gerçekçi görülmediğini, öncelikle devletin sapasağlam bir zemine oturtulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu sebeple, geçiş dönemi için beş yıllık güçlü bir yürütme sürecinin öngörüldüğü, temel hedefin devletin birliğini ve bütünlüğünü korumak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Suriye’de federal yönetimlere izin verilmeyeceğini, bunun asla mümkün olmadığını ve toprak bütünlüğünden taviz verilemeyeceğini ifade etmiştir. Suriye’de devrim sürecinden hukuk devleti sürecine geçilmiştir ve halihazırdaki yönetim insan hakları, basın özgürlüğü gibi konulara odaklanmıştır.

Bir diğer husus ise yeni anayasada Suriye Devleti’nin isminin nasıl ifade edileceği meselesidir. Suriye toplumu Arap, Kürt, Türk, Müslüman ve Hristiyan gruplar başta olmak üzere çok etnik ve dini gruplardan oluşmaktadır. 'Suriye Arap Devleti' ismi 1920’de de teklif edilmişti. Nihayetinde Sünni ve Müslüman çoğunluğu dikkate alarak devletin kimliğini bu yönde şekillendirmek gerekmişti. Benzer şekilde, Dr. Alawak yeni anayasada devletin Arap kimliğinin ön plana çıkacağını belirtmiştir.

Din ve devlet ilişkilerine gelince, bu konuda birkaç yönetim şekli mevcuttur. Dindar bir toplumda din görmezden gelinemez; ancak toplumun diğer kesimlerini yok sayarak hareket etmek de mümkün değildir. Bunun örneği Fransa'daki sert laiklik modelidir. Bir de devletin dini referanslara dayandığı veya dini bir kültür olarak kabul edip devam ettirdiği modeller vardır. Alawak bu konuda şunu ifade etmiştir: "Suriye hiçbir zaman devlet yönetimini tamamen dini referanslara dayandırmamıştır, toplumsal yapıyı gözeten adımlar atmıştır. Bir diğer mesele İslam fıkhnının 'kaynaklardan bir kaynak' olması ile 'ana kaynak' olması arasında büyük bir fark vardır; biz, yeni anayasa için İslam fıkhnının 'ana kaynak' olması üzerine çalışıyoruz".

Panelde konuşmacılardan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Ana bilim dalı başkanı Prof. Dr. Abdurrahman Eren, anayasa ve anayasacılık kavramlarını teorik düzlemde değerlendirmiş, dünyada tek bir liberal anayasa olmadığını, ayrıca sosyalist ülkelerdeki anayasalar hakkında bilgi vermiştir. Suriye'deki meselenin milli kimlik ve din-devlet ilişkileri olduğunun altını çizmiştir.

Paneldeki son konuşmacı Prof. Dr. Adnan Memduhoğlu (Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam hukuku anabilim dalı) ise İslam tarihinde anayasal metinlerin başlangıcı olan Medine Sözleşmesi, Hazreti Ömer döneminde uluslararası ilişkiler, tarihi seyirde hukuki geleneklerin rolü ile son yıllarda İslam devleti olarak kendilerini tanıtan Afganistan gibi bazı ülkeler üzerinde durmuştur.

Her ülkenin kırılma noktaları vardır. Bu sebeple asgari müşterekleri koruyarak toplumu teşkil eden her kesimle irtibat kurulması gerekir. Belki burada etnik, mezhepsel ayrımlar ve iktisadi ilişkilerin düzenlenmesi üzerinde durulmalıdır. Halkın ihtiyaçlarının dikkate alınarak buna göre strateji çizilmesi gerekir. Bu bakımdan yıllarca baskı rejiminde yaşamış ve bunu milyona varan can kaybı, ülkenin nüfusunun büyük bir kısmının göçü ile ödemiş olan Suriye'nin iç ve dış gelişmelerdeki en büyük ihtiyacı güvenlidir. Bu bağlamda bireylere, cemaatlara, iş çevrelerine ve tabii siyasi idareye görev ve sorumluluklar düşmektedir. Devlet aygıtının yani idarenin düzgün çalışması, kamu hizmetlerinin yeterince verilmesi, iktisadi sorunların çözümüne yönelik tedbirlerin alınması ile sosyal korumanın sağlanması bu ihtiyaçların başında gelmektedir.

Siyasetin, idarenin kuralları vardır. Tecrübeleri değerlendirerek geleceğe bakma, misyon ve vizyon oluşturma stratejik kararları gerektirir. Her şeyi anayasadan beklemek, anayasayı kurtarıcı gibi görmek herhalde tarihi gerçeklere de aykırıdır. Devlet yönetimi adalet, emanet ve maslahat kurallarına dayanır. Ortak akılla istişare, bazı kararları geciktirmeme, bazı kararlarda da acele etmeme başarıya götüren ilkelerdir. Her ülke üzerinde olduğu gibi Suriye ile ilgili olarak da başta bazı Avrupa ülkeleri olmak üzere, birçok devletin açık ve gizli politikaları/emelleri vardır. Suriye halkının da ayrışmaya elvirişli birçok hassas noktası bulunmaktadır. Bunları yönlendiren sosyal medya başta olmak üzere gruplar, aşiretler, cemaatler vs ile irtibatın devam etmesi ve siyasi istikrarın sağlanması kadar Suriye iktisadi hayatının normalleştirilmesi, geliştirilmesi ve üretken hale getirilmesi öncelikli olmalıdır. Sınırlı ve kısır ideolojik tartışmalar yerine geniş halk kitlelerinin sorunlarının çözümüne yönelik politikalar üzerinde durulmalıdır. Belki kısa ve öz, uygulanabilir, her kesimin üzerinde mutabık kaldığı metinlere ağırlık verilebilir.

İyi niyetle ve basiretle yapılan çalışmaların yardımcısı Allah'tır.